

Boekbespreking

Wolf D. Gruner, Die Deutsche Frage. Ein problem der europäischen Geschichte seit 1800 (München 1985) DM 19,80.

Ook al schrikken politici in Europa en daarbuiten s'nachts niet meer wakker van het Duitse vraagstuk, zoals in de hoogtijdagen van de Koude Oorlog, toch is dit thema nooit geheel uit de internationale politiek verdwenen. Door recente gebeurtenissen en ontwikkelingen is de belangstelling voor de verhouding tussen beide Duitslanden zelfs weer toegenomen. Om de auteur van dit werk te citeren "die deutsche Frage ist wieder da" (11). Hiervoor zijn een aantal redenen te noemen. In de eerste plaats hebben de beide Duitslanden in de luwte van de Détente toenadering tot elkaar kunnen zoeken. Het Grundlagenvertrag tussen de BRD en de DDR van 1972 was het voorlopige hoogtepunt van normalisatie van de betrekkingen, ingezet na de bouw van de Muur in 1961. De discussies over de stationering van de middellange-afstand raketten, waarin de toenmalige bondskanselier Helmut Schmidt uitdrukkelijk een deutsche Alleingang uitsloot, hebben duidelijk gemaakt dat de Bondsrepubliek nog steeds geen "gewone" bondgenoot is. Naar aanleiding van het voorgenomen bezoek aan de Bondsrepubliek van de Oostduitse regeringsleider Erich Honecker, in de zomer van 1984, werd in commentaren zelfs het woord "hereniging" weer gebezigd. Opmerkelijk hierbij is dat zelfs in bevriende NAVO-staten dit spookbeeld weer kon opduiken. Ook in de discussies tussen verschillende politieke partijen in de Bondsrepubliek staat "die deutsche Frage" weer op de agenda. De SPD heeft het taboe-thema van de neutralisering en Blockfreiheit weer uit de mottenballen gehaald. CSU-voorman Franz Joseph Strauss, de voormalige boeman van de Oostduitse propagandareis, reist graag en veel naar drüben en wordt met alle eegards ontvangen.

Gruner heeft dit werk niet primair voor collega-historici geschreven: het is vooral bedoeld om het geïnteresseerde publiek een historische achtergrond te geven bij de meningsvorming over de kernvragen Was ist Deutschland, wo liegt es? (25) Belangwekkend nieuw bronnenmateriaal heeft Gruner niet aangeboord, bij de beantwoording van zijn vragen beperkt de auteur zich in hoofdzaak tot recente en minder recente literatuur. Gruner pro-

beert zijn publiek te overtuigen van de stelling dat het Duitse vraagstuk niet alleen een nationaal vraagstuk is; door de centrale ligging en de economische betekenis van Duitsland hebben de omvang en de inrichting van de Duitse staat onmiddellijke repercussies voor de Europese en mondiale balance of power. Deze situatie, zo stelt Gruner, is niet in 1945 ontstaan, maar is het onmiddellijke gevolg van de Napoleontische oorlogen. Elke mogelijke oplossing van het Duitse vraagstuk zal alleen gerealiseerd kunnen worden wanneer rekening wordt gehouden met de belangen van de burens en bondgenoten.

Gruners methode is vrij simpel, hij volgt de traditionele periodisering van de Duitse geschiedenis en beschrijft hoe aan de "geografische aanduiding" Duitsland gestalte werd gegeven. Vervolgens onderzoekt hij voor elk tijdvak de mate van stabiliteit in Europa, en probeert tussen beide gegevens een causale relatie aan te tonen. Over de periode 1815-1866, waarin Pruisen en Oostenrijk elkaar in evenwicht hielden, is Gruner goed te spreken. De Duitse bond droeg bij aan de instandhouding van het Europese machts-evenwicht. Een bewijs hiervoor ziet de auteur in de omstandigheid dat Europa, met uitzondering van de Krimoorlog, van oorlogen bleef vrijgewaard. Zijn behandeling van Keizerrijk, Weimar en Derde Rijk is weinig schokkend. Hij geeft duidelijk aan dat Bismarcks diplomatie al tijdens zijn bewind achterhaald was; de ouderwetse en europacentrische evenwichtkunsten pasten niet meer in het tijdperk van Duitslands transformatie tot moderne industriestaat. Teleurstellend is zijn oppervlakkige bespreking van de periode 1871-1918. Zo gaat hij nauwelijks in op Fritz Fischers these van de Präventivkriegsgedanke en de mythe Mitteleuropa die het uitgangspunt waren van de ideeën over buitenlandse politiek van Stresemann als een poging de oude rol van Duitsland als bemiddelaar tussen Oost en West te doen herleven. Anderzijds weet Gruner niet goed raad met het streven van Stresemann om met alle mogelijke middelen de vrede van Versailles te herzien, mede omdat deze revisionistische koers als vertrekpunt voor Hitlers agressieve buitenlandse politiek kon dienen. De na-oorlogse periode tenslotte staat in het teken van deling, Koude oorlog en toenadering. Ook hier stelt Gruners analyse, ondanks alle verdiensten, enigszins teleur. In tegenstelling tot de andere hoofdstukken weet hij hier niet duidelijk te maken in hoeverre de bewegingsvrijheid van Duitse politici gebonden is door de internationale machtsverhoudingen. Deze vraag is per slot van groot belang voor de beoordeling van de innerdeutsche betrekkingen.

Rest natuurlijk nog de vraag welk model, gebaseerd op de lessen

uit het verleden, Gruner het meest geschikt acht voor een mogelijke Duits-Duitse toenadering en daarmee verbonden de stabilisering van het Europese evenwicht. Afgezien van onwaarschijnlijke scenario's zoals een massive collapse of Soviet power (H. Kissinger) zal dit langs lijnen van geleidelijkheid moeten gaan. In West-Duitsland gaan, niet voor het eerst, stemmen op om beide Duitslanden uit hun bondgenootschappen te lichten en een neutrale zone in Midden-Europa te creeëren. Op grond van zijn onderzoek oppert Gruner een tamelijk originele mogelijkheid: eenwording moet niet het eerste doel zijn van Deutschlandpolitik, naar analogie van de Duitse bond zouden beide Duitse staten een statenbond kunnen aangaan. Of dit de angst van de omliggende staten voor een hernieuwde Duitse hegemonie over Europa kan wegnemen, laat Gruner helaas in het midden.

Tot slot wat opmerkingen over de uitvoering van dit boek. Ondanks de schappelijke prijs is het toch niet teveel gevraagd om een register toe te voegen. Zeker gezien de neiging van de auteur om door de jaren heen grote lijnen te trekken is een register onontbeerlijk. Een interessante passage over Stresemann wordt in eerste instantie toch niet onder het kopje 1871-1918 vermoed. Ook de literatuurlijst, die overigens in beperkte mate niet-Duitse titels vermeldt, is niet erg praktisch: bronnen en secundaire literatuur staan door elkaar vermeld. Veel ernstiger is het totaal ontbreken van kaartjes, juist dit onderwerp dat zo nauw verweven is met de geo-politieke situatie in Europa, heeft behoefte aan visuele ondersteuning in de vorm van enkele kaarten.

WILLEM MELCHING